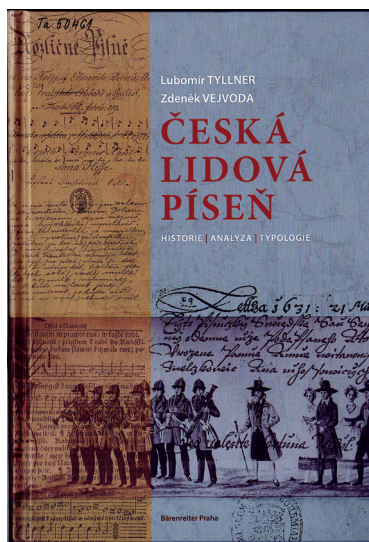

Lubomír Tyllner – Zdeněk Vejvoda: Česká lidová píseň. Historie, analýza, typologie

Praha : Bärenreiter Praha, 2019, 309 s. ISBN 978-80-86385-39-6

Knižná monografia je výsledkom viacročnej práce autorskej dvojice českých etnomuzikológov pôsobiach v Etnologickom ústave Akadémie vied Českej republiky v Prahe – Lubomíra Tyllnera (nar. 1946) a Zdeňka Vejvodu (nar. 1975). Je zameraná na historický a hudobno-analytický aspekt českej ľudovej piesne, pričom autori svoj výskum koncentrovali predovšetkým na piesňový materiál z územia dnešného Česka.

Monografia predstavuje prvú publikáciu vôbec, ktorá sa venuje systematickému výskumu dejín a hudobnoštýlovej typológie českej ľudovej piesne. Takýto typ práce v českej etnomuzikológii dosiaľ absentoval. Hneď

v predhovore sú naznačené viaceré možné smery výskumu v súvislosti s ľudovou piesňou, avšak v tomto prípade autori svoju pozornosť zamerali najmä na hudobnú stránku ľudovej piesne, čo má svoje opodstatnenie: „Naše publikace je zaměřena na hudební stránku české lidové písně z území Čech a chce tak zaplnit mezeru v bádání, související především s politickými turbulencemi po roce 1968. Tehdy byl výzkum české lidové písně a hudby vytěsňen ze státního výzkumného plánu [...] Současná autorská dvojice tak navazuje na práci svých předchůdců a splácí dluh v mnoha jiných zemích Evropy dávno vyrovnaný.“ (s. 7).

V úvode s názvom „Česká lidová píseň jako badatelský problém“ autori nastolujú špecifické postavenie českej ľudovej piesne a jej výskumu v porovnaní napríklad s výskumom ľudovej piesne v ďalších regiónoch východnej Európy – v Maďarsku, Pobaltí či na Balkáne.¹ Bádania a zberatelia ľudových piesní sa na spomenutých územiach ešte mohli stretnúť s tradičnou kultúrou a piesňou jednotlivých etníc. Avšak vo väčšine lokalít v Česku sa tieto pôvodné väzby na tradičné kultúrne prostredie pod vplyvom permanentných spoločenských zmien vytrácali pomerne skoro, a to už na prelome 19. a 20. storočia. Zároveň zanikli aj niektoré piesňové žánre a pôvodné spevné príležitosti. V dôsledku toho sa v Česku v tomto období (t. j. na prelome 19. a 20. storočia) podarilo zachytiť najmä piesňový repertoár pamätníkov, resp. latentný piesňový repertoár.

¹ Pozri napr. BARTÓK, Béla: Maďarská ľudová hudba a ľudová hudba susedných národov. In: *Hudobnovedný zborník*, roč. 2, 1954, s. 95-149 (preklad štúdie z roku 1936). KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951. DŽUDŽEV, Stojan Stoev: *Bulgarska narodna muzika*. Sofija : Nauki i izkustvo, 1971.

Monografia pozostáva z dvoch častí: všeobecnej a analytickej. Všeobecná časť má historický ráz a prináša komplexný prehľad a náčrt historického vývinu českej ľudovej piesne od najstaršieho (prameňmi doloženého) obdobia až po súčasnosť. Autori sa na tomto mieste riadia určitými časovými úsekmi, podľa ktorých sú rozčlenené aj jednotlivé kapitoly tejto časti monografie.

Prvá časť obsahuje hlavnú kapitolu „Násť historického vývoje“. Tá pozostáva zo siedmich podkapitol s názvom *Od počátků k Bílé hoře; V období baroka a klasicismu; Nová společenská situace v Evropě, český herderismus; V duchu romantismu; Lidová píseň a instituce; Sběratelství v regionech; V nové době. Otakar Hostinský a jeho pokračovatelé.*

Pozoruhodný je rozsah historického hľadiska, ktorý sa autori snažili v tejto časti obsiahnuť v súvislosti s českou ľudovou piesňou. V prvej podkapitole siahajú k predkresťanskému obdobiu a pohanským zvykom a obradom, ktoré sa často spájali so spevom a tancom. Pretrvávali aj po príchode kresťanstva (nielen) na územie Čiech a Moravy, avšak hudobné pramene z tohto obdobia sa nezachovali. Najstaršie zachované hudobné pramene, ktoré autori uvádzajú, pochádzajú zo 14. storočia a súvisia s tzv. ľudovou duchovnou piesňou. Aj keď nejde o ľudové piesne v dnešnom zmysle slova, ich ľudovosť spočívala v dvoch aspektoch: v národnom jazyku a v skutočnosti, že boli nasmerované k širšej populácii, ktorá ich mala spievať.² Autori poukázali na to, že práve duchovná pieseň „nepochybne prispela ke sblíženiu ľudovej hudby s cirkevnými zpevy, ktoré postupne prekrývaly pozostatky pohanských zpevů a obrádů.“ (s. 19). Zároveň sú na tomto mieste uvedené aj prvé tlačené kancionály a traktáty z husitského a pohusitského obdobia.

V období baroka a klasicizmu (druhá podkapitola) má ľudová duchovná pieseň v historických prameňoch naďalej významné postavenie, avšak postupne začali pribúdať aj zápisy ľudových piesní. Na tomto mieste je

uvedená uspávanka z roku 1630 *Spi, mé milé poupě*. Pravdepodobne ide o jeden z najstarších zápisov českej ľudovej piesne, ktorý sa zachoval. Autori tu uvádzajú nielen text, ale aj melódiu uspávanky. Ďalej sa sústreďujú na priblíženie rukopisných piesňových zbierok a zborníkov, ktoré vznikli prevažne v 18. storočí. Piesňový materiál, ktorý je v nich obsiahnutý, je rozmanitý (nie vždy zahrnuje ľudové piesne), pričom nápevy sa objavujú len sporadicky.

V ďalších dvoch podkapitolách autori prinášajú všeobecný prehľad o spoločenskom a kultúrno-umeleckom dianí v jednotlivých európskych krajinách. Koncentrujú sa najmä na tie, ktoré mali vplyv aj na vývin a smerovanie českej ľudovej piesne. Už v prvej polovici 19. storočia nastal výraznejší záujem o ľudové piesne nielen v Česku. Zároveň ide o obdobie, v ktorom prichádza k cielenejšiemu zameraliu na zberateľskú činnosť. Výsledkom týchto zberateľských aktivít sú prvé zbory českých, moravských a slovenských ľudových piesní. Autori sa venujú viacerým zberateľom a piesňovým zbierkam, ktoré stručne opisujú a zároveň poukazujú na kontext doby ich vzniku, na ich význam a znaky, ako aj na ich vplyv na ďalšie smerovanie bádateľských a zberateľských aktivít v súvislosti s českou ľudovou piesňou.

Zásadný vplyv na zberateľskú činnosť malo formovanie inštitúcií v druhej polovici 19. storočia, ktoré zastrešovali a dohliadali na tento typ práce (piata podkapitola). Zároveň vznikli prvé príručky pre zberateľov, študentov, stredoškolských učiteľov a kňazov, ktoré mali slúžiť ako pomôcka pri dokumentácii piesní. Avšak v tomto období dokumentácia piesní nebola výsledkom iba nadšencov. Ľudová pieseň sa stala predmetom bádania viacerých vedeckých osobností aj umelcov. Už na konci 19. storočia mali zberateľské aktivity v Česku profesionálny ráz. Výsledkom bola nielen bohatá zberateľská, ale aj edičná činnosť. Na túto podkapitolu priamo nadväzuje šiesta, ktorá je zároveň aj najroz-

² RUŠČIN, Peter: Ľudové duchovné piesne a otázka ich žánrového rozvrstvenia. In: *Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre.* (= Studia ethnomusicologica I.) Ed. Hana Urbancová. Bratislava : Ister Science; Ústav hudobnej vedy SAV, 1999, s. 79-97.

siahlejšou. Na tomto mieste autori podrobne zhrnuli a priblížili čitateľovi výsledky dokumentačnej činnosti v jednotlivých regiónoch Česka. Uvedená podkapitola je rozčlenená na niekoľko častí: *Plzeňsko; Chodsko; Jižní Čechy a Pošumaví; Střední Čechy a Polabí; Podkrkonoší, Podještědí a Pojizeří; Posázaví a České Horácko*.

Posledná podkapitola prináša pohľad na formovanie českej folkloristiky a etnomuzikológie, v ktorej dôležitú úlohu mal Otakar Hostinský (1847 – 1910). Na jeho základné myšlienky nadviazali viaceré významné osobnosti v českej hudobnej folkloristike a etnomuzikológii. V priebehu 20. storočia sa títo autori sústredili prevažne na vymedzenie „českého“ piesňového typu, ktorý rozlíšili od „moravského“ piesňového typu. Avšak obdobný analytický systém, ktorý na Slovensku do komplexnejšej podoby dospel zásluhou Alice Elschekovej,³ v Česku neexistoval. Autori preto venovali druhú, rozsiahlejšiu časť svojej publikácie práve hudobnej analýze českých ľudových piesní.

Druhá časť monografie („Část analytická“) pozostáva zo štyroch kapitol: *Prameny a kritéria hudobní analýzy; Metoda komplexní hudební analýzy; Komentované výsledky hudební analýzy; Přehled hudebních typů české lidové písně*.

V prvej kapitole autori uvádzajú pramene, z ktorých vychádzajú pri hudobnej analýze. Jej základom sa stal rozsiahly piesňový korpus, ktorý obsahoval 5 117 jednotiek. V jeho rámci sú zastúpené všetky české regióny. Piesňový materiál, ktorý autori podrobne analyzovali, pochádzal ako z publikovaných, tak i z rukopisných piesňových zbierok, pričom najstaršia publikovaná spomedzi nich pochádza z roku 1819. Avšak najstaršia dokumentovaná zbierka, ktorú autori do svojich analýz zahrnuli, pochádza zo 16. storočia a pod ná-

zvom *36 nářevů světských písní českého lidu z 16. století* bola publikovaná až v roku 1892, o čo sa zaslúžil Otakar Hostinský. Na analytické účely tejto monografie je celkovo využitých 20 piesňových zbierok. Okrem dvoch všetky ostatné vznikli alebo sa publikovali v časovom rozpätí od prvej polovice 19. storočia až po súčasnosť (t. j. po rok 2017). Najvyšší počet záznamov pochádza z Južného Česka (955 jednotiek), zatiaľ čo najnižší počet záznamov zahrnutých do analýzy pochádza z Ústecka (56 jednotiek).

V druhej kapitole autori načrtli analytický systém, ktorý vo svojej práci využili. Pritom poukazujú na skutočnosť, že na báze európskej ľudovej hudby vzniklo v jednotlivých krajinách niekoľko analytických systémov, ktoré sa opierali o vlastný piesňový materiál.⁴ Niektoré z nich boli neskôr rozšírené o počítačové technológie, ktoré vo svojich analýzach aplikujú aj Lubomír Tyllner a Zdeněk Vejvoda. Vo svojej práci využívajú komplexnú hudobnú analýzu: zamerali sa na hudobnú formu piesní, melodiku, metrum, rytmiku spojenú s piesňovým textom a deklamáciou, tempo a čiastočne aj harmonický aspekt piesní. Dôležitou súčasťou prípravy materiálu bola počítačová analytická databáza českých ľudových piesní a inštrumentálnych melódií z rukopisných a tlačенých zbierok, prevažne z prvej polovice 19. storočia až po 80. roky 20. storočia. Táto databáza sa buduje od roku 2000 v etnomuzikologickom oddelení pražského Etnologického Ústavu AV ČR. Vychádza z metódy štrukturálnej analýzy a jej autorom je Lubomír Tyllner, ktorý túto metódu zároveň v podobe lístkového katalógu v praxi aj overil. Skúmané nápevy boli transkribované do číselných kódov, a následne analyzované z hľadiska tonality, melodiky a rytmiky vo vzťahu k hudobnej forme a textu piesní. Databázový list každej piesne možno považo-

³ ELSCHKOVÁ, Alice: Základná etnomuzikologická analýza. In: *Hudobnovedné štúdie* 6. Ed. Jozef Kresánek. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 79-116. ELSCHKOVÁ, Alice: Stilbegriff und Stilschichten in der slowakischen Volksmusik. In: *Studia musicologica*, roč. 20, 1978, s. 263-303.

⁴ Na Slovensku takýto systém vznikol vďaka J. Kresánkovi a A. a O. Elschekovcom. KRESÁNEK, Ref. 1. ELSCHKOVÁ, Alice – ELSCHKEK, Oskár: *Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby*. Bratislava : Hudobné centrum, 2005.

vať za veľmi podrobný a zároveň komplexný (pozri s. 113 – 116). Každý z nich obsahuje až 50 opisných prvkov týkajúcich sa rôznych aspektov piesne: od všeobecných, akým je lokalita, rok zberu, incipit piesne cez hudobno-štruktúrne, formové, melodické a tektonické znaky piesne až po samotný text piesne, v ktorom je zahrnutá nielen slabičná stavba, ale napríklad aj rýmové schémy.

V tretej kapitole autori približujú výsledky analýzy. Ide o najrozsiahlejšiu kapitolu v rámci celej monografie, ktorá je tematicky rozčlenená na niekoľko podkapitol. Každá z nich sa zameriava na určitý formotvorný alebo hudobno-štruktúrny aspekt piesne. Nachádzame ich pod názvom *Základní formová charakteristika; Tóniny a tonalita; Melodika; Metrika; Rytmika; Tempo; Výstavba textu a deklamace*. V prvej podkapitole autori sledujú nielen základnú hudobnú schému piesne, ale aj počet taktov a ich vnútorné usporiadanie, ako aj usporiadanie veľkých a malých dielov piesne. V druhej podkapitole okrem tóniny a tonality sú predmetom ich pozornosti aj začiatkové a finálne tóny. Pre čitateľa môže byť zaujímavá informácia, že v podstatnej väčšine piesní (99 %) je možné určit tónorod, zatiaľ čo s modalitou v českých ľudových piesňach sa možno stretnúť len ojedinele. V porovnaní so slovenskými ľudovými piesňami ide o zásadný rozdiel. Tým sa potvrdzuje informácia, ktorú autori uvádzajú už v úvode monografie – väzba na tradičné kultúrne prostredie v Česku absentovala už v 19. storočí. Pravdepodobne aj v dôsledku toho sa v českom ľudovom speve možno stretnúť prevažne s piesňami, v ktorých dominuje harmonické cítěnie. Predmetom skúmania tretej podkapitoly je melodika, a to z hľadiska ambitu a tzv. okrajových tónov piesní. Sleduje sa tu výskyt najvyšších a najnižších tónov v piesňach, ale aj samotný tónový materiál, intervaly či zdobenie melódií. Ďalej čitateľ môže získať podrobnejšie informácie o metrike piesní (dominuje trojdobovosť), o ich rytme, v rámci ktorej autori sledujú aj charakteristické rytmické figúry príznačné pre české ľudové piesne, o ich tempe (prevažne tanečné), ale aj o samotnom piesňovom texte a deklamácii, ktorá môže ovplyvniť ostatné

hudobné znaky piesne. Analýzu približujú na rozsiahlejšej vzorke piesňových príkladov (232 notových ukážok). Na záver každej podkapitoly je uvedená stručná charakteristika skúmaného prvku (aspektu) piesne.

Posledná kapitola je vyústením celej monografie – prináša hudobnú typológiu českých ľudových piesní. Na základe vyhodnotenia výsledkov komplexnej hudobnej analýzy ľudových piesní a inštrumentálnych melódií prevažne zo zbierok z 19. a 20. storočia autori dospeli k poznaniu, že väčšinu analyzovaného materiálu možno dávať do súvislosti predovšetkým s tancom. Z tohto dôvodu sa priklonili k typológii českých ľudových piesní najmä z hľadiska hudobných, resp. hudobno-tanečných typov. Ďalej vymedzili a charakterizovali 17 základných typov. Tie klasifikovali predovšetkým z hľadiska metra do troch piesňových skupín. Do prvej zaradili **tanečné trojdobé typy**, medzi ktorými rozlíšili 6 typov: *kolečkový typ, ländlerový typ, valčíkový typ, minetový typ, mazurový typ, polonézový typ*. Do druhej skupiny autori zaradili **tanečné dvojdobé typy**, v rámci ktorých diferencovali 4 typy: *vrtákový typ, skočný typ, pochodový typ, polkový typ*. V oboch skupinách autori jednotlivé typy charakterizujú, vzájomne porovnávajú, zároveň poukazujú aj na ich špecifika a odlišnosti. Do tretej skupiny autori zaradili **ostatné typy českých ľudových piesní**, pri ktorých celkovo rozlíšili až 7 typov: *parlandový typ, chrámový typ, ariózní typ, prolamovaný a syllabický typ, vokální a instrumentální typ*. Uvedené typy sa od tých z prvých dvoch skupín môžu líšiť z hľadiska metra (*parlandový typ*). Avšak líšia sa najmä niektorými ďalšími hudobnými znakmi, akým je napríklad melódia (*chrámový typ* a *ariozní typ*), vzájomný vzťah hudobného rytmu a piesňového textu (*prolamovaný a syllabický typ*) či vzájomný vzťah textu a melódie piesne (*vokální a instrumentální typ*).

Publikácia prináša komplexný súbor poznatkov o ľudových piesňach českého etnika na území Českej republiky. Všetky tri aspekty, ktoré autori v monografii sledovali (historický, analytický a typologický), na seba nadväzujú, vzájomne sa dopĺňajú a spolu vytvárajú ucelený obraz o českých ľudových piesňach.

Aj keď sa čitateľovi na prvý pohľad môže zdať, že historická a analytická časť sú od seba oddelené, v skutočnosti analýza vysvetľuje a podopiera niektoré poznatky nastolené v historickej časti. Pozoruhodný je aj prístup autorov k samotnej hudobnej analýze piesní, k jej vyhodnoteniu aj navrhnujej typológii. V porovnaní s hudobnoštýlovou charakteristikou slovenských ľudových piesní (J. Kresánek, A. Elscheková, O. Elschek) ide o odlišné riešenie danej problematiky. Avšak táto skutočnosť vyplýva zo samotnej povahy českého piesňového materiálu. Zatiaľ čo v systéme štýlovej charakteristiky slovenských ľudových piesní dominuje tonálny aspekt, v typológii českých ľudových piesní sú výrazne zastúpené tanečné prvky. Autori síce vychádzali z poznania viacerých analytických prístupov, v prípade českého piesňového materiálu vzali do úvahy samotný charakter a hudobnoštý-

lové znaky, ktoré sú vlastné českým ľudovým piesňam.

Monografiu *Česká lidová píseň. Historie, analýza, typologie* možno považovať za komplexný a mimoriadne cenný príspevok nielen pre českú etnomuzikológiu. Okrem historického prehľadu vývinu českej ľudovej piesne, jej dokumentácie a výskumu prináša poznatky k metodológii hudobnej analýzy, ktorá je v súčasnosti v etnomuzikológii stále aktuálna aj v medzinárodnom kontexte.⁵ Práca je určená predovšetkým odborníkom, bádateľom a výskumníkom. Avšak vďaka systematickému postupovaniu v oboch častiach knihy môže poslúžiť aj ako hodnotný učebný materiál pre študentov vysokých škôl.

<https://doi.org/10.31577/musicoslov.2022.2.9>

Kristina Lomen

Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Kristina Lomen: Tradičná piesňová kultúra Slovákov v Starej Pazove v Srbsku

Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 2021, 511 s. Príloha: CD. ISBN 978-80-89135-52-3

Kristina Lomen patrí k najmladšej generácii etnomuzikológov, ktorí sa vo svojej výskumnej práci zameriavajú na špecifiká piesňovej kultúry autochtónnej slovenskej menšiny v Srbsku. Pod jej drobnohľadom je najmä piesňová kultúra Starej Pazovy, z ktorej aj pochádza. V porovnaní so slovenskými odborníkmi vo Vojvodine, ktorí vykonali veľkú prácu v prospech zachovania tradičnej piesňovej kultúry Slovákov v Starej Pazove, má autorka jedinečnú pridanú hodnotu – vedecké pôsobenie v Ústave hudobnej vedy Slovenskej akadémie vied. Ide o skutočnosť, ktorá je pre komunitu Slovákov žijúcich v Srbsku mimoriadne vzácna, pretože mnohé zatiaľ nedostatočne objasnené javy v nadchádzajúcom období získajú ďalší fundovaný, odborný rozmer, zaručený

⁵ URBANCOVÁ, Hana: *Hudobná analýza v etnomuzikológii: história, súčasný stav, perspektívy*, 2022. (rukopis)